

Kisebbségek szolgálatában*

Szigorú cím, fekete címlap, rajta Venczel József, György Lajos, Balogh Edgár és Márton Áron portrétorzója. Akár szimbolikusnak is vehetjük a külsínt, de ne legyünk szentimentálisak. A kötet szerzői nem sérelmeken merengenek, hanem kódfejtésre vállalkoznak: a „népszolgálat” eszméjét mint kulturális kódot tárgyalják. Az Erdélyből eredeztethető, mélyen spirituális (antik és keresztény gyökerű) kód szerint a kisebbségi lét arra kötelezi a közösség minden tagját, hogy erejéhez és társadalmi helyzetéhez mérten a közösség szolgálatába szegődjék, vagyis a nemzet megmaradását szolgálja. Noha a „nép” pontos meghatározására egyik szerző sem vállalkozott, a gondolatmenetnek erősen demokratikus színezetet kölcsönöz, hogy ebben a kontextusban a magyarság szolgálatának elsősorban a „paraszttság szolgálatát” kell jelentenie (az elit által). Ehhez a belátáshoz elengedhetetlen a keresztény erkölcsi alapokon nyugvó „lelki transzformáció” (9). Az 1970-es években, egy merőben más történelmi-politikai helyzetben, ismét csak Erdélyben újra felfedezték a „népszolgálat” gondolatát. A „korszerűsített” koncepció – igazodva a szocialista államideológiához – elhagyta a spirituális alapokat, és lényegében a magyar nemzetiségű dolgozók érdekképviseletévé sorvadt. Ekképp a fiatalabb nemzedék számára nem is vált

* *Népszolgálat: A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében.* Szerk.: BÁRDI Nándor, FILEP Tamás Gusztáv, LŐRINCZ D. József. Kalligram, Pozsony, 2015. 338.

vonzó ideológiai ajánlattá, mint ahogy azt a könyvben többször előkerülő nemzedéki vita kilátástalansága is érzékelteti.

A kötet elvileg négy blokkra tagolódik, jöllehet ezek elkülönítése sem vizuálisan (tartalomjegyzék), sem tartalmilag nem egyértelmű, inkább esetleges. Az első három erdélyi fogalom- és eszmetörténeti témájú szöveg után tágul a horizont, és a magyar népi mozgalom, a felvidéki keresztényszociális ifjúság és egy jugoszláviai társadalomépítési kísérlet kerül fókuszba, majd a harmadik blokkban olvasható részleteiben az említett nemzedéki vita (két esettanulmány között). Végezetül a kötet utolsó két írása foglalkozik (ismét) a „népszolgálat” kifejezésének definiálásával.

Bárdi Nándor társszerkesztő két tanulmánnyal is szerepel a kiadványban. Első írása a népszolgálat geneziséét és tartalomváltozását tekinti át, rámutatva e „társadalompolitikai keretrendszer” (11) sokrétűségére. Kifelé ugyanis leginkább a „transzszilvanizmus” önmagában sem egyértelmű fogalma vált közismertté, „belső használatra” viszont a vélhetően kevésbé egyedinek érzett népszolgálat dominált. E történelmi és kisebbségi tapasztalatokból egyaránt építkező önszemléleti konstrukció olyan karakterjegyekre építhetett, mint az erős önkormányzatiság, az egyensúlyozó külpolitika, a közéleti pluralizmus, az óvatosság, a kritikusság vagy a regionális öntudat. A politikai orientáció kapcsán Bárdi először az erdélyiek „magyar jobboldali reformpolitikán” belüli öndefiníciójáról ír (14), majd néhány oldallal később a Vásárhelyi Találkozó „baloldali, népfrontos kezdeményezés”-éről (27) értekezik. Ennél fontosabb azonban az egységes kisebbségi társadalom konstrukciója, mely kulcs-idea a népszolgálat eszméjéhez. Ha ugyanis a magyar társadalom minden tagja a román állam elnyomását szenved, akkor bár nem a nép beemelése történt meg a nemzetbe (ami klaszszikus népi igény), hanem, épp fordítva, a politikai nemzet süllyedt a nép szintjére, ám a lényeg ugyanaz: megvalósult „a szociális érdekellentétek nemzeti alapon történő felülírása” (16). Természetesen a valóság mindig árnyaltabb – mint a következő szerző, Egry Gábor be is mutatja –, de itt most nem ez a lényeg: Makkai Sándor, Sulyok István és mások olyan kisebbségi nem-

zetstratégiát dolgoztak ki, mely közös nevezőként működhetett az erdélyi értelmiség körében. Kérdéses ugyanakkor ennek az egalitáriánus önszemléletnek a hatóereje, vagyis hogy a „tömbmagyarság” érzete (és végső soron maga a népszolgálat) milyen mélyen hatotta át az erdélyi magyarság különböző rétegeit. Erre a kérdésre a kötetből nem kapunk választ. Bárdi mindenesetre rendkívül alaposan járja körbe a kérdés velejét, a népszolgálat spirituális vetületét, mely pápai enciklikákig éppúgy visszavezethető, mint valláserkölcsi, nemzetnevelési elvekhez. Távirati tömörséggel: egy nemzet sem válthatja meg önmagát, vagyis a legfőbb feladat a hitre való nevelés (mely közösségteremtő tett is egyben). Írásának több mint felében mégsem általános eszmetörténetet fejtet, hanem személyes emlékek (torz)tükrén felsejlő, igencsak változékony értéktételezéseket szembesít korabeli írásokkal. A kísérlet alanya Balogh Edgár, akinek népnevelő, nemzetiesítő, de leginkább imázsépítő és örökségesítő tevékenysége kiváló terepet nyújt a népszolgálati eszme amorffá válásának bemutatására.

Egry Gábor említett írásában a két világháború közti népszolgálatához „ideológiaként és egyfajta magatartási modellként” (48) közelít, amely közel sem statikus, hiszen a „népszolgálati eszme alakulása a két világháború közt metamorfózisok története is” (49) egyben. Ő is körbejárja az imaginatív társadalmi egység és az organikus közösség szemlélet galvanizáló erejét, ám ezen túlmenően olyan ideológiákat emel be a népszolgálat értelmezési mezejébe, mint az aprólékosan bemutatott német konzervatív forradalom, a korabeli radikalizmusok, szélsőjobboldali eszmék (külön elemezve a Vasgárda szerepét), az erdélyi szász érdekérvényesítő mozgalmak, a korabeli magyar kormánypolitika és a román közélet. Megtudhatjuk, hogy a román fiatalság „új generációjával a magyar fiatalok az egyetemen közvetlenül is érintkeztek” (66) – noha a szerző a konkrét hatás tekintetében óvatosan, feltételes módon fogalmaz.¹ Egry az azonosíthatóság és az affinitás fogalmi keretével igyekszik értelmezni a jelenségeket. Arra figyelmeztet, hogy bizonyos tartalmi

¹ „A korszak romániai szellemi élete és eszmei közege megtermékenyítően hathatott a népszolgálati eszmére, és bátoríthatta annak képviselőit.” (68)

jegyek egyezésének hatására a külső szemlélő hajlamos automatikusan egy ismertebb ideológia szatellitjeként identifikálni bizonyos eszméket, jöllehet azok esetenként más gyökerűek/jellegűek, és csak egy-egy kérdésben mutatnak affinitást az ismertebb ideológia felé. Fontos hangsúlyozni, ezt az inspiratív – más kutatásokban is hasznosnak ígérkező – elméleti alapvetést a szerző magyar, román, angol és német nyelvű szakmunkákkal, illetve magyar és román levéltári forrásokkal támasztja alá (egyedülálló módon a kötetben). Hiányérzetünk lehet ugyanakkor az egy mondatban elintézett magyar népi mozgalom és a népszolgálat összefüggései kapcsán, főként mivel Egry az innen érkező impulzusokat egyértelműnek tartja – ellentétben például a hosszú oldalakon át tárgyalt német konzervatív forradalom általa is nehezen megítélhetőnek tartott hatásmechanizmussal.

Oláh Sándor ott veszi fel a fonalat, ahol Egry Gábor letette: vagyis a „kis magyar világ” és a népszolgálat összefüggéseinél. Bár ez még csupán a harmadik tanulmány a kötetben, Oláhnál éppen harmadjára olvashatjuk végig a nemzeti egység és a falusi lakosság fent taglalt összefüggéseit. A szűkebb téma kiindulópontja a visszacsatolás utáni állapot, amikor az erdélyi elit „szembekerült a szerepeit, hatáskörét, önként vállalt feladatait részben vagy egészében kisajátító állami intézmények bürokrataival”. (75) Kisebbségi jogvédelem helyett a népképviselőt szociális oldala került előtérbe, melyhez az állam modernizációs stratégiái nyújtottak keretet. A szerző sorra veszi a társadalmi szervezetek, a kapitalista érdekek és az állam háromszögében keletkező feszültséggócokat (pl. adózás, árszabályozás), a lokális érdekvédelem különböző formáit, de görcső alá kerül az EMGE, az erdélyi Hangya és az ONCSA helyi tevékenysége is. Érdekes, hogy a kézzelfogható ellentétek ellenére a Hangya pozitív nyomot hagyott a régió magyar lakosságában, az állami támogatások mértéke pedig „nagyságrendekkel meghaladta a társadalmi szervezetek önkéntes szolgálatainak mértékét”. (86) Ugyanakkor talán a kelletténél kevésbé hangsúlyos, hogy a népszolgálati eszme ebben a bonyolult konstellációban egyszerűsödött le először spirituális eszmerendszerből retorikai fogássá.

A közösség hivatkozhatott rá az állami szerveknél kijárási során, illetve némiképp felhasználhatta a szociális munkában és a népnevelésben (főként a falusi intelligencia segítségével).

Az erdélyi blokkot követő írás a népszolgálat formáit a magyar népi mozgalom történetébe helyezi át, vagyis az Egry által említett komoly kapcsolódási pontokról itt sem tudunk meg sokat. Papp Istvánnál a (népi) népszolgálat a magyar társadalom demokratizálásának igenlését jelenti, melynek mindenekelőtt „a nép” (vagyis itt is a parasztság) felemelésével kell megtörténnie. Mindennek három formáját követhetjük nyomon: a népi tehetségmentést, a mezőgazdasági reformot és a közigazgatás átalakításának terveit. Az első témában megismerhetjük – többek között – Szabó Dezső „népház” és „falutudomány” koncepcióit, Németh László Eötvös-kollégiumát, de szó esik a népfőiskolákról is (pontosabban egyről, a lévai Széchenyi Népfőiskoláról). A második pontot illetően Papp nagyon helyesen a „mezőgazdasági reform” kifejezést használja, érzékeltetve a mechanikus földosztás elégtelenségét. A szerző monográfiájának² ismertetében aligha meglepő, hogy Kovács Imrének a belső és a külső üzemműködés dualitására építő komplex reformprogramja kerül ehelyütt fókuszba. Érdekes újdonság ellenben a „kerékpáros apostol” (106), Somogyi Imre „autodidakta szobrász, festő és kertészeti szakember” (105) beemelése a népi agrárreformerek táborába, és csak azt sajnálhatjuk, hogy Kerék Mihálynak, a népiekhez kötődő szakértelmiséginek, több témába vágó könyv írójának³ nem jutott ott hely. A közigazgatás átalakítását Bibó István Erdeivel közösen jegyzett tervezett vármegyereformján keresztül szemlélteti Papp, majd mérleget vonva megállapítja: „a mezőgazdasági reform volt relatíve a legsikeresebb” (113), mivel sok nyoma fellelhető az 1960-as évek változásaiban.

Filep Tamás Gusztáv egy felvidéki ifjúkatolikus lapot, a Prohászka Kör kiadásában megjelenő *Új Élet*-et vesézi ki, meghozzá igen alaposan. Megtudhatjuk, hogy a többek között

² PAPP István: *A magyar népi mozgalom története: 1920–1990*. Jaffa, Budapest, 2012.

³ KERÉK Mihály: *A magyar földkérdés*. Mefhosz, Budapest, 1939; *A magyar föld*. Magyar Élet, Budapest, 1941; *A földreform útja*. Magyar Élet, 1942.

Pfeiffer Miklós patronálásával megjelenő folyóirat arisztokráciaellenesség, középosztály-kritika és szociális érzékenység tekintetében markánsabb irányt képviselt a magyarországi reformkatolicizmusnál, és igyekezett keresztény alternatívát nyújtani a szélsőséges politikai irányzatok ellenében. Fontos hangsúlyozni, hogy „a szélsőjobb- és szélsőbaloldali fiatalokat nem legyűrendő, megsemmisítendő ellenségnek, hanem megtérítendő megtévedteknek tekintik”, noha nemcsak az általuk vallott ideológiákat, de a liberalizmust és a deizmust is „ellen-séges eszmevilágoknak látják”. (122) Filep – aki szerkesztőként is részt vett a kötet körüli munkálatokban – bemutatja, hogy az igen eklektikus szerzőgárdájú lap az angol konzervativizmus kapitalizmuskritikájából és a francia katolikus társadalmi szerveződésekől egyaránt merített, nem riadva vissza némi terepmunkától és politikumtól sem (falukutatás, szövetkezeti mozgalom stb.). Szerzői népszolgálat helyett népnevelésről beszéltek, s a szükséges társadalomreformokat egy olyan megújult középosztálytól várták, amely a parasztságra és a munkásságra épít. Az első bécsi döntés után a sokat emlegetett felvidéki szellem nevében „a Csehszlovák Köztársaság nem egy demokratikus s főképp szociális törvényét igyekeztek átörökíteni” (133), sikertelenül. Az 1942-ben újrainduló *Új Élet* „jezsuitább” (135), bonyolult ideológiájú (sokszínű?) periodikának tűnik, mely talán két oldalnál hosszabb kifejtést is megérdemelt volna. Annnyit mindenesetre így is megtudhatunk róla, hogy egyszerre határolódott el a polgárságtól, a baloldaltól, a nácizmustól és a népi mozgalomtól, ugyanakkor propagálta a dunai konföderációs terveket – mindezt a német fegyverek győzelmében bízva, és nem ódzkodva némi zsidóellenességtől sem.

Népszolgáló körutazásunk következő állomása a Délvidék, ahol (ismét) Bárdi Nándor lesz értő kalauzunk. A szerző egy személyes portrén keresztül és egy jól behatárolható időszakaszra vonatkoztatva (1935–1940) foglalkozik a vajdasági magyar közművelődéssel. A cím szerint legalábbis. Kende Ferenc portréja ugyanis jócskán túlfeszíti ezeket a kereteket, szerencsére, tegyük hozzá. Ez a Nagybecskerekéről induló karrier (melynek családi hátterét sajnos a tanulmány sem érinti) aligha tartozik

az ismertebb életutak közé, pedig Kende pályája – melyben a könyvkereskedelem (Franklin, Athenaeum), a politikai agitáció (Galilei Kör, MSZDP) és a nemzetközi tapasztalatok (Párizs, London) már korán figyelemreméltó szövevényt alkotnak – bővelkedik eseményekben, fordulatokban, mondhatni regényszerű. Hősünk a piacorientált könyvkereskedelemtől néhány év alatt eljut a Tanácsköztársaság kommunista könyvellátásának irányításáig, majd hétéves bécsi és párizsi emigrációt követően a kisebbségi kulturális életben való meghatározó részvételig. Bárdi tanulmánya távolságtartóan, az emlékiratokat kellő óvatossággal kezelve tárgyalja, hogyan fonódtak össze piaci és elvi szempontok egy majd hatszázezres „felvevőpiac” kiszolgálásakor. Kende nyugati tapasztalatait és szerb kapcsolatait mind lap- és könyvterjesztő cégénél (Literária), mind folyóiratainál (*Kalangya*, *Jugoszláviai Magyar Újság*, *Reggeli Újság*) sikerrel kamatoztatta; utóbbi példányszámát például néhány év alatt megtízszerezte, némi profilváltással egybekötött modernizáció segítségével. Bár rendszeresen publikált, elsősorban „közvetítő, szervező, forrásszerző háttérember” (145) maradt, az ilyen, legendákkal gazdagon övezett karakterekről pedig általában keveset tudunk. A tanulmány második felében a folyóiratok hasábjain kibontakozó társadalomszervezési programra kerül át a hangsúly, mivel a jugoszláv kormányzat által nem engedélyezett magyar kultúrszövetség funkcióját 1935 őszétől a *Reggeli Újság* vasárnapi *Egyesületi Közlönye*, illetve az azt szervező Közművelődési Tanács igyekezett átvenni. Ismerősek az „önszerveződés”, a „népművelés” és az „egység” hívószavak, bár összességében ezek a lapoldalak erősen túlírtak, kevés reflexióval, értelmezéssel.⁴ A kötet leghosszabb (ötvenoldalas) tanulmánya a zombori közművelődési nagygyűlés bemutatásával zárul, illetve a Zombor–Újvidék rivalizálást értelmezi, hogy végül néhány gondolat erejéig visszatérjen Kendére, akit ma alighanem kulturális menedzsernek neveznék.

⁴ Bárdi tolmácsolásában például Kende először „a vajdasági magyarság törzsét a kisbirtokos parasztságban látta” (162), majd egy oldallal később arról értesülünk, hogy „a kisebbségi társadalom gerincét a helyi egyesületek vezetői képezik” (163) szerinte.

Hány neve lehet egy embernek? – tehetjük fel a költői kérdést a harmadik blokk nyitó tanulmányát olvasva, mely Mikó Imre (1911–1977) és a román állambiztonság bonyolult kapcsolatát tárgyalja.⁵ Nincs irigylésre méltó helyzetben a szerző: feladata kényszer, kollaboráció, karrier és kisebbségi érdekképviselő összefonódó szövedékének szétszálazgatása. Erősen kérdéses, hogy ez az írás mennyiben kapcsolódik a népszolgálathoz, mely kifejezés talán ha kétszer előfordul a negyven oldalon. Mindezek ellenére Stefano Bottoni írása jó példája egy rendkívül kényes téma mértéktartó feldolgozásának (pontosabban: egy részének, hiszen a szerző önálló Mikó-monográfián munkálkodik). A moralizálástól mentes, higgadt elemzés nemcsak mint kutatói attitűd imponáló, de a szerzőnek nagy érdeme a romániai levéltári anyag kutatása is, például a Mikó család bevonásával. Az életút áttekintése itt nem nélkülözi a családi háttér felvázolását, mely Mikónál „meghatározónak bizonyult egész pályájára és mindig középutat kereső gondolkodására” (187). Míg Kende esetében regényes életet említettünk, Mikót maga a szerző helyezi detektívregényeket idéző kontextusba, divatos módon „politikai játszmának” titulálva a politikus kálváriáját. Maradva a sportmetaforánál: meglehetősen egyoldalú volt ez a meccs, a fenti cím pedig a túlerőben lévő csapat látószögéből közelít a mérkőzéshez. Legalábbis a cím, mert a szerző tanulmányában szerencsére nagyon is jól használja, változtatja a különböző nézőpontokat, utolsó bekezdésében esszenciális tömörséggel foglalva össze a hosszú írás velejét. Mikó, a nyugatot megjárt fiatal erdélyi magyar értelmiségi szerepet vállalt a román királyi diktatúra nemzetiségeket koordináló korporatív érdekvédelmi szervezetében, majd a második bécsi döntés után a magyar országgyűlésben lett képviselő. 1944-ben orosz fogságba esett, ahonnan négy év múlva szabadult. Az ötvenes években méltatlan körülmények közt élt, majd a hatvanas évek közepétől lendületet vett rehabilitációja az 1970-es években csúcsondott ki. Dióhéjban ennyi az élettörténet, amelyről a szerző újabb (mély)rétegeket hánt le. Először historiográfiai szempontból

⁵ Mikó Imre közölt fedőnevei: Hunyadi Ioan, Dumitrescu, Miklósy, Molnár, Marcu, Micu, Mircea.

tekinti át a témáját, rámutatva, hogy míg a szakmai diskurzust az 1944 előtti élettörténet vitatott kérdései uralják, addig a „Securitate közel harmincéves tevékenység során több mint kétezer oldalt (...) »termelt« Mikó Imréről és szűk környezetéről”. (192) Megtudhatjuk, Mikó egyszerre volt forrás és célszemély. Még mielőtt gyorsan pálcát törnének a politikus felett, jegyezzük meg: az egyik első jelentést Balogh Edgár adta róla 1948-ban, de (mélyebbre ereszkedve az állambiztonság bugyraiba) az operatív tisztek között is találunk magyar neveket. Bizonyára nem lenne érdektelen tehát a romániai – és naiv álmom szerint: orosz – levéltárak szisztematikus búvárlása a magyar közösség és az 1944 utáni államhatalom viszonyát illetően.

A következő tanulmány szerzője, Miklós Ágnes Kata, a „népszolgálat” fogalmát a hetvenes évek romániai magyar irodalmába helyezi, körbejárva a közeg generációs problémáját. A látszólag szépirodalmi belügynek tekinthető kérdés nem tét nélkül való, hiszen „a pluralitás, a nyelvhasználatok különbözősége igen határozott eltávolodást jelent a homogén közösség-, anyanyelv- és hagyományfelfogástól” (247). Fogalom- és nyelvhasználati differenciákért, irodalmi ízlések okozta ideológiai-kulturális törésvonalakért persze nem szükséges átrándulni Erdélybe; ennek megfelelően az olvasó feltűnően sok hasonlóságot talál az egy évtizeddel később, a nyolcvanas években újjáéledő (magyarországi) népi–urbánus vitával. Mindez kisebbségben erős nemzedéki hangsúlyokkal és egy hármass koordináta-rendszerben (állam–„fiatalok”–„öregek”) zajlott le, noha a szerző szerint a konfliktusban direkt módon csak az utóbbi két tényező játszott szerepet, ezen belül is leginkább „a népi diskurzus elvárásrendszere” (234), a közösség, a hagyomány és a népszolgálat ethosza dominált. Az „öregek” metaforikus szövegvilágára és beszédmódjára egy sor példát kapunk, majd két konkrét esettanulmányon keresztül igyekszik Miklós értelmezni az ellentétet. Sajnos ennek ellenére a fiatalok értékpreferenciáiról csak annyit tudunk meg, hogy „az erős elméleti irányultság, a formanyelv megújításának igénye, az általuk felvállalt hagyományok” (236) is megkülönböztették őket a népi elveket val-

lőktől. További adatokért Lőrincz D. József tanulmányához kell lapoznunk (a 312. oldalra).

Mielőtt azonban ezt megtennénk, többek között egy kiváló mikrotörténeti kisportrét olvashatunk, mely külsőségében is üde színfoltja a kötetnek. Egy átlagos romániai magyar helység anonimizált vezetőjének négy évtizedes ténykedése kerül itt középpontba, méghozzá szóbeli közlések alapján. A terep tehát mindennapi, az már viszont kevésbé, hogy a főszereplő sikeresen mentette át falubeli státusát *Ceausescu* diktatúrájából a demokráciába. Ebben közrejátszott családjának ismertsége is, de a fő segítséget a népszolgálat élet- és faluvezetési kerete nyújtotta számára. K. D. technikumot végzett, sokrétű tudását a gyakorlatban szerezte, „alkotóterülete, önkifejezési formája a népművészet, szűkebben a kapufaragás, citerakészítés” (253). Megismerhetjük egykori munkatársait, miközben a szerző, Gagy József nem mulasztja el makroszintű jelenségekbe, folyamatokba ágyazni és értelmezni K. D. világát. A párttitkárpolgármester 1980-ban állította fel – a faluban elsőként – saját maga által készített székelykapuját, mely „szimbolikus, etnikus töltetet nyert”, hiszen ezáltal feleségével „a népi örökség híveiként pozicionáltak magukat.” (261) K. D. azonban nemcsak saját portáján vállalkozott örökségalkotásra, hanem fő propagálója lett a közintézmények, emlékművek, vagy magánházak melletti székelykapu-állításnak is. A szerző fotókon közzétett motívumokon keresztül mutatja be az identitásformáló mítoszokat, történeteket és azok gyakorlati következményeit, hiszen hőse számára a népszolgálat eszméje és gyakorlata „olyan cselekvésvezérlő, moralizáló narratíva, amelyik ma is kijelöli a napi és távlati célokat és fenntartja az elitpozíciót”. (266)

Vagy mégsem? A legtöbb szerző széles körű forráshasználat, a bemutatott konkrét események/személyek és a vonatkozó szakkönyvek láthatóan elmélyült ismerete alapján dolgozott, páran még a teoretikusok előtt is áldoztak néhány Bourdieu-, vagy Hayden White-hivatkozással (noha ezek a tiszteletkörök nem sokban befolyásolták az adott írások gondolatmenetét). Más a helyzet Horváth Ágnes szövegével, amely mintha ennek épp az ellenkezőjét igyekezett volna megvalósítani. K. D. elszon-

tyolodva olvashatja, hogy élete az önfeladás, önfeláldozás medrében zajlott, hiszen „a népszolgálat érzelmi érdekkapcsolat, amely sem a valóságot nem szolgálja, sem az egyén kiteljesedését, ehelyett fiktív elvonatkoztatás az üresség betöltésére” (273) – deklarálja Horváth. Az egyén diadalát hirdető szerzőt aligha érdekli az ekképp sommásan minősített egyén saját véleménye, netán identitása, póré konkrétumokkal sem igen bajlódik, inkább elméleti szövegek egész tárházát mozgósítja a valódi üresség betöltésére (pontos szöveghelyekre való hivatkozások nélkül). A türelmes olvasó, ha netán nem esne kétségbe a bevezetés mondatoszörnyetegeit⁶ olvasva, legkésőbb a hatodik oldalon feladja – ekkor jutunk el időszámításunk kezdetéig –; maradnak a mazochisták és a recenzensek (illetve ezek különböző kombinációi). Vélhetően komolyabb szerkesztői aktivitással kezelhető lett volna a szerző ahistorikus elemekben és általánosító megállapításokban bővelkedő⁷ modernitáskritikája, bár Horváth írását a szerkesztők is eléggé unhatták. Másképp legalábbis nehezen magyarázható az a kínos mulasztás, aminek következtében lektori megjegyzések maradtak a szövegben.⁸ Ami a tartalmat illeti, sok mindent megtudhatunk a liminalitásról, melyre „még példákat is nehéz hozni” (282), illetve oldalakon keresztül olvashatjuk a szerző matematikai fejtegetéseit a nuljáról, miközben a népszolgálatról körülbelül annyi világlik ki, hogy a felvilágosodásban fogant „eszméje mind a fasizmusban, mind a kommunizmusban különös hatékonysággal működött” (277). A szerző jobb híján szellemes(nek tűnő) szójátékokkal igyekszik fogyaszthatóvá tenni mondandóját, ám kísérleteit sajnálatos módon nemigen támasztja alá a nyelvészeti szakirodalom.⁹ Összegezve: a hozzáadott érték hiánya miatt önkéntelenül

⁶ Pl.: „A normálisnak ez az elvesztése nem egy elvont kategória, a valóság semmi más egyebet és egyben mindent jelent, ami valódi baráti kapcsolat, függőséget jelent a közösségtől a társadalomban.” (268)

⁷ Legyen elég csupán az antikvitás idealizálására (ahol a politika „az egyén és a közösség élő és baráti kapcsolata” (277), vagy a tömeg egyéniség nélküli vezetőire, a „teflonemberekre” (278) utalni.

⁸ Lásd a 279. oldalon legfelül, ill. a 13., 14., 16. lányszöveget.

⁹ Lásd a „gyarló”, „gyarmat”, „gyám”, „gyár” szavunk etimológiai rokonságának meglebegtetését (előszőr) a 275. oldalon. (Vö. ZAICZ Gábor: *Etimológiai szótár: magyar szavak és toldalékok eredete*. Tinta, Budapest, 2013. 268. és A

eszünkbe juthatnak ehelyütt a társadalomtudományok nyelvi fordulatának kiüresedését diagnosztizáló egyre határozottabb kortárs vélemények.¹⁰

Horvátthal ellenben nem árul zsákbamacskát a kötet utolsó szerzője (egyben a kiadvány egyik szerkesztője), Lőrincz D. József, aki már első mondatában definiálja a „népszolgálat” fogalmát. Kár, hogy a konkrét célkitűzés (a két világháború közt felvetődő kérdés boncolgatása) nem teljesen fedi a tartalmat, hiszen a szerző kitér a szocializmus éveire, sőt a jelenre vonatkozó (szomorú) megállapításokat is tesz írása végén. A holisztikus látásmódot persze aligha bánhatjuk, hiszen a kötet végére érve így legalább valamiféle kerek egészszé formálódik – legalábbis a kérdéskör erdélyi vetülete. Kissé zavarba ejtő a fentiek tükrében, hogy Lőrincz D. József a keresztény tanítások mellett a népszolgálat antik gyökereit emeli ki, kritikusan reflektálva egyben a fenti szerzőtársra (jogosan és meggyőzően). Mindeközben terítékre kerülnek e „spirituális politika” (289) fontos aspektusai (világkép, nemzetszemlélet, kisebbségi lét, nevelés, kultúra stb.), fogalmi megközelítései és változásai is. Lőrincz D. József rámutat a népszolgálat pártpolitikai idegenségére, a fasizmustól/nácizmustól és a transzszilvanizmustól való különbségeire, és hosszasan ecseteli a baloldali „rátelepedés” sandaságait is.¹¹ Ugyanakkor a szerző a modern ideológiai áramlatokat határozottan kitessekkeli az elméleti keretből, pedig a közösségigény, a nemzeti kultúra pártolása, az elit nevelő szerepébe vetett hit konzervatív ethoszként is interpretálható (mint említettük, Bárdi is értekezett az erdélyiek „magyar jobboldali reformpolitikán” belüli öndefiníciójáról). A tanulmány végén Eric Voegelin politikatudományának segítségével jutunk

magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Főszerk.: BENKŐ Lóránd. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967. A–Gy. 1119.

¹⁰ Lásd pl. TIMÁR Lajos: Helyzetkép: a brit társadalomtörténet-írás a kulturális fordulat után. In: *Megtalálható-e a múlt? Tanulmányok Gyáni Gábor 60. születésnapjára*. Szerk.: BÓDY Zsombor, HORVÁTH Sándor, VALUCH Tibor. Budapest, 2010. 62–76.; SIMON Zoltán Boldizsár: Tapasztalat, jelenlét, történelem. *Aetas*, 2013/1. 160–177.

¹¹ Lőrincz ráadásul felkínál új megközelítéseket is, jelesül a gazdaság-, a kapcsolat- és a kultúrtörténet, illetve az egyháztörténet értelmezési kereteit, „melyek még várnak kutatóikra” (310).

közelebb a népszolgálat megértéséhez. Ez a keret valóban működik; a jól felépített, követhető gondolatmenetek bővelkednek konkrét (erdélyi) kapcsolódási pontokban.

Végezetül a kötet szöveggondozásáról is szólni kell röviden. Mindenképpen dicséretes, hogy a szerkesztők nem sajnálták az időt és az energiát a személy-, hely- és intézménymutató összeállítására; ezzel nagyban megkönnyítették az olvasók tájékozódását. Sajnos azonban úgy tűnik, a főszöveggel nem foglalkoztak túl behatóan. A már említett visszasságokon túl rengeteg az ismétlés, a suta megfogalmazás, a rossz mondat (több helyütt tételmondat), megismételt gondolatmenet, helytelenül egyeztetett alany és állítmány, de találunk teljesen értelmetlen mondatot,¹² kétszer bemásolt magyarázó lábjegyzetet,¹³ pontatlanul idézett címet¹⁴ és tipográfiai hibát (frekventált helyen)¹⁵. Ezek a gondatlanságok némi figyelemmel könnyen kiküszöbölhetők lettek volna. A mulasztás főként azért bosszantó, mert a kötetben – mint láthattuk – többnyire kifejezetten színvonalas, tartalmas tanulmányokat olvashatunk, amelyek még a koncepcionális tisztázatlanságok (a fejezetek rendje, a népszolgálat érvényességi köre, „nép” fogalma stb.) ellenére is értékessé teszik a kiadványt. Összességében a tanulmánykötet jó szívvel ajánlható a kisebbségi magyar közösségek történetével foglalkozó szakembereknek és az érdeklődő nagyközönségnek egyaránt.

Bartha Ákos

¹² Lásd pl. a 109. lábjegyzetet a 45. oldalon.

¹³ Lásd az 50. és 54. lábjegyzetet a 61. és 62. oldalon.

¹⁴ Kovács Imre *A néma forradalom* című szociográfiáját két szerző is megemlítette – mindkettő pontatlanul (93, 101, 123).

¹⁵ Lásd a hátsó borítón: „NagyGéza”.